

MƏTANƏT NAZİM qızı ABDUNOVA
Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ MÜHARİBƏ MÖVZUSUNDA YAZILMIŞ ƏSƏRLƏRİN TƏDRİSİ

Azərbaycan torpaqlarının bütövlüyü uğrunda gedən döyüşlərə həsr edilmiş bədii əsərlərin tədrisinin şagirdlərə vətənpərvərlik hisslərinin aşılmasında, ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda öz həyatlarını fəda edən igid qəhrəmanlarımızın – şəhid obrazlarının bir örnək kimi qəbul edilməsində çox böyük rolu vardır. Orta məktəb dərslərlərində müharibə mövzusunda nümunələrin çox olması və savadlı bir pedaqoq tərəfindən onların əhəmiyyətinin düzgün çatdırılması çox vacibdir. Ədəbiyyat fənnində elə mövzular vardır ki, müəllimin bir metodist olaraq müstəqil fəaliyyətinə xeyli imkan yaradır. Çünki ədəbiyyatın metodikası pedaqogikanın və psixologianın ümumi qanunlarına əsaslanır.

Müharibə mövzusunda yazılmış əsərlərin tədrisi zamanı istər aşağı siniflərdə, istər yuxarı siniflərdə şagirdlərə vətənpərvərlik hissinin aşılmasından öncə, şagird təfəkküründə “müharibə” anlayışının düzgün qavranılmasına diqqət verilməlidir. Bu baxımdan yanaşıldıqda, aşağı siniflərdə daha böyük məsuliyyət tələb olunur. Müəllim əvvəlcə müharibə anlayışını şagirdin yaş xüsusiyyətləri çərçivəsində düzgün izah etməyi bacarmalıdır. Şagirdin təsəvvüründə müharibə anlayışını canlandırarkən, müəllim fənninin ona verdiyi imkanlar daxilində müxtəlif metodiki üsul və fəndlərdən istifadə edə bilər, ənənəvi metodlarla yanaşı, fəal-interaktiv üsullar (beyin həmləsi və ya əqli hücum, klaster, söz assosiasiyaları, diskussiya, debatlar, ziqzaq, karusel və s.) müharibə anlayışının və müharibə mövzusunda yazılmış əsərin şagird üçün yaddaqalan olmasının və idrak fəallığının əsas təminatçısı ola bilər.

Müəllim əsərin təhlilindən öncə motivasiya qurmalıdır. “Motivasiya – problemin qoyulması və fərziyyələrin irəli sürülməsinə və təlimə maraq yaradılmasına xidmət etməlidir” [5, s. 26]. Motivasiyanı yaradarkən müharibə anlayışını təsvir edə bilən müəyyən rəmzi materiallardan (rəsm, qrafik, təqdimat, şeir parçası və s.) istifadə edilə bilər. Və ya qarşılıqlı diskussiya şəklində suallar verilə bilər və açar sözlər vasitəsilə bu anlayış şagird üçün aydın ola bilər.

Şübhəsiz ki, müharibə insan əməlidir. O məhz insan beynində formalaşır. Bəşər övladı yaranan gündən müharibələr olub. “Elm adamı müharibə istəməz... Ədəbiyyat adamı müharibə istəməz... Bir bəstəkar, bir müəllim, bir həkim, bir kəndli, bir bənnə, bir çoban, bir səyyah... heç kim müharibə istəməz. Bəs müharibələrdə döyüşənlər kimlərdir, ölənlər, öldürənlər, didərgin düşənlər, əsir götürülənlər - bir sözlə, əzab çəkənlər və ya əksinə, qorxu, xof yaratmaq, insanları daha ağır əzablarla hədələmək üsulları düşünüb yaradanlar kimlərdir? – İnsan” [3]. Varlanmaq, başqalarının torpaqlarına, sərvətinə yiyələnmək istəyən insanlar, nəfslərinin qulu olanlar. Lakin müəllim müharibənin dağıdıcı missiyasını şagirdlərə çatdırarkən, Vətən anlayışından da yan keçməməlidir. Çünki bəzən müharibə və vətən anlayışları eyni ideyanın tərkibi olur, bir amalın – azadlığın möhtəviyyatına çevrilir. Müəllim belə həqiqətin üstündən ötəri keçə bilməz. “İnsan hissləri içərisində ən müqəddəs, əbədi, tərəqqi və inkişafa təkan verən amillərdən biri, bəlkə ən mühümü vətənpərvərlikdir. Xalq eşqi, vətən məhəbbəti insanın həyat nəfəsidir desək, biz ömrün məqsəd üçün yarandığını bir daha dərk edərik. Öz arxasında xalqın, vətən torpağının qüdrətini, onun həyat və mübarizə qabiliyyətini dərk edən bir qəhrəman döyüş meydanında yorulmaz, odlar, alovlar içində yansa belə, vətən torpağının gələcəyi, şərəf və şöhrəti onun üçün böyük bir təsəlli olar, o, həyatın da, ölümün də mənasından razı olar” [6, s. 317]. Müəllimin dərslərdə müharibə mövzusu ilə əlaqədar belə bir istiqamətdə

apardığı söhbət, analiz və dəyərləndirmələr şagirdlərin dünyagörüşlərinin düzgün formalaşmasına şərait yaradar.

Aşağı siniflərdə vətən, müharibə, soyqırımı, şəhidlik kimi anlayışları şagirdlərdə psixoloji travma yaratmadan, ancaq həqiqi mənasından da yan keçmədən necə anlatmaq lazımdır? Sabir Əhmədlinin V sinif Ədəbiyyat dərslində verilmiş “İşıq söndürmə” hekayəsi yığcam, lakin dərin mənası ilə seçilən əsərləndir. Belə bir təsviri yada salaq: “Qohum-qardaş, ana-bacılar güllə yağmurundan çəkinməyib, öz əzizlərini, doğmalarını axtarırdılar. Soldatlar aman vermir, balasını, qardaşını qurtarmağa can atırları gülləyə tutur, cəsədlərini yanına sərirdilər. Bacı qardaşını neçə meydin arasından tapdı. Qolunu boynuna aşırı, dizin-dizin sürünüb, od-alovun içindən onu çıxara bildi...” [7, s. 68]. Yuxarıdakı səhnəni şagird təsəvvüründə canlandırmaq üçün müəyyən bir təqdimat, rəsm və ya qısa filmdən istifadə mümkündür. Lakin burada belə bir fikir də meydana çıxır. Bəzən əsərlərdə Vətən müharibəsi səhnələri şagird təsəvvüründə bir yandan vətənpərvərlik hisslərinin aşılması, vətənə və həmvətənlərinə məhəbbət ilə yanaşı, bir yandan da düşməne nifrət və intiqam hissləri yaradır. Bəs ədəbiyyat əgər estetikanın, füsunkar gözəlliyin, vətənin, təbiətin tərənnümüdürsə, əgər ədəbiyyat humanizm təbliğatçısıdırsa, necə ola bilər ki, ədəbi nümunə bir şagirdə həm də nifrət hissi yaratsın. Burada ədəbiyyatın üzərinə böyük məsuliyyət düşür. “Bədii əsər ən böyük düşmən olaraq müharibə obrazını təqdim edə bilməlidir. Nəticədə müharibə edən tərəflərin hər ikisi yüzrlərlə, minlərlə itki verir, hər iki tərəfdə analar itirilmiş övladları üçün ağı deyir, saçını yolur. Təbii ki, bununla, tutalım, “erməni bizim düşmənimiz deyil” – fikrini aşılamaq niyyətində deyiləm. Lakin ədəbiyyat müharibələrin, onları törədən səbəblərin və səbəbkarların daha dəhşətli olduğunu, insan konsepsiyasını qabartmalıdır.

Müharibə qan gölüdür, ağrı-acıdır. Göz yaşları, ah-nalə, fəryaddır. Ən çətinini də bu əzabların ortasında insanın hələ də insan qala bilməsi, özündən uzaqlaşmamasıdır” [4]. Belə bir fikir ayrılığı hər zaman vardır, uşaqlara aşıladığımız işğalçılara nifrət və humanistlik anlayışları bir-birinə ziddirmi və bu balans, xüsusən aşağı sinif şagirdində necə qoruya bilər, necə edə bilər ki, bizim uşaqlarımız həm sülhsevər olsunlar, həm də düşmənlərimizi və tariximizi unutmasınlar? Bu o demək deyildir ki, vətənpərvərliyi, keçmişini, tarixən millətinin başına gələn soyqırımlar, faciələrlə bağlı mövzuları keçərkən, müəllim narahat olmalıdır ki, yetişdirdiyi şəxsiyyət qanıqan tərbiyələndir. Burada vacib olan öyrətmə tərz, üslubu, istifadə etdiyi metodlar, hətta qurduğu hər bir cümlə nəticəni dəyişə bilər. Hüseyn Cavidin fikirlərini xatırlayaq: “Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir” və ya “Turana qılıncdan daha kəskin olur qüvvət, mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!”. Müəllim müharibə mövzusunda bir əsərdən bəhs edərkən, heç bir zaman şüarını ölüm, nifrət istiqamətinə yönəltməməlidir. Düşmən bəlli olmalıdır, tariximiz bəlli olmalıdır, şagird anlamalıdır ki, insanlığa verilən dəyər bəşəriyyətə verilən dəyərdir. Övladlarımıza müharibəni başa salarkən, müharibənin hər üzünü şagird üçün anlaşılqı etməyə çalışarkən ədəbiyyatı, ədəbi nümunələri prioritet hesab edirsə, burada psixoloji nüansları nəzərə almaq vacib faktordur. Ona görə də aşağı siniflərdə müharibə mövzulu əsərlər psixoloji süzgəcdən keçirilməlidir. Hesab etmək olmaz ki, xalqımızın başına gələn bütün dəhşətli hadisələri nə qədər təbii və inandırıcı canlandırsaq, şagirdlərin vətənpərvərlik hissi daha çox inkişaf edir. Ümumiyyətlə, dərslərin yazılmasında ciddi tələb qoyulmalıdır ki, qan, öldürmə, işgəncə səhnələri aydın şəkildə təsəvvür ediləsi cümlələrlə verilməsin. Bu səbəbdən, xüsusən aşağı sinif şagirdləri üçün müharibə anlayışını təsvir edərkən müəllim, öncə vətən, vətəni sevmək, vətəni qorumaq kimi sevgiylə bəslənən mövzular, təsvirlər verməlidir. Ümumilikdə, ədəbiyyat dərslərində bədii nümunələr elə verilməlidir ki, şagird istənilən siniflərdə müxtəlif mövzuların tərkibində Qarabağı, öz tarixini, öz keçmişini bəzən bir şeir, bir hekayə vasitəsilə canlandırma bilsin. Müəllim aşağı siniflərdə Vətən kəlməsinə aydınlıq gətirməyə başlayarkən, ortaya suallar qoya bilər. İnsana, heyvana, təbiətə sevgi nədir? Dostluq nədir, paylaşmaq nədir? İnsanı sevmək, yurdunu sevmək, ətrafını sevmək, təbiəti qorumaq... Əslində, bunların toplusu vətənpərvərlikdir. Misal olaraq, aşağı siniflərə Xocalı faciəsini aşılamaq istəyən müəllim nə etməlidir? Şagirdlərdə əzilmişlik psixologiyası yarada biləcək “Bizi qırdılar, bizi döydülər, bizim qadınlarımıza, uşaqlarımıza, qocalarımıza işgəncə verdilər” tipli cümlələr qurmaq, hətta bəzən yuxarıdakı cümlələri əks etdirən şəkillər, video-çarxlar göstərmək tamamilə yanlışdır və aşağı sinif şagirdlərinin yaş xüsusiyyətinə uyğun olmayan, travmatik sonluqlarla nəticələnə bilən metoddur. Bu zaman şagirdə özünə inamsızlıq yarana bilər, özünün və millətinin sahib ola biləcəyi gücün fərqinə vara bilməz. Bunlar hər zaman yüksək ixtisaslı pedaqoq və uşaq psixoloqları tərəfindən tənqid olunmaqdadır. Məsələn, Ənvər Məmmədخانlının “Buz heykəl” əsəri fikrimizcə, müharibənin qaranlıq və acınacaqlı üzünü şagird təsəvvüründə yüksək pedaqoji və psixoloji tələblərə cavab verəcək səviyyədə açma bilmişdir. Orada nə silah var, nə ölən, nə öldürən, orada psixoloji travma yarada biləcək əzab, işgəncə səhnələri də yoxdur. Hekayənin adında qışın boranı, soyuğu olsa da, əsər boyu bütün varlığı ilə balasına bağlı olan bir ananın ürəyinin hərərəti əks

etdirilmişdir. Müəllim hekayəyə giriş verərkən, buradakı mənzərə vasitəsilə 1941-1945-ci illər müharibəsində cəbhə xəttində yaşayan insanların çətinliklərini, müharibənin bir ana və övladının simasında insanlığa qəsd, insanlığa zərbə və bəşəriyyətin ən böyük və sağalmaz xəstəliyi olduğunu təsvir edə bilər. “Belə soyuq və vahiməli qış gecəsində gənc bir ana yurdunu tapdayan yırtıcı düşmən əlindən baş götürüb qaçmışdır. Ana tələsir. O, sinəsinə sıxdığı körpəsini hava işıqlananadək çayın o tayına – azad torpağa keçirməlidir. Ana dəhşətli hisslər keçirir - ona elə gəlir ki, qılınc kimi kəsən şaxta onun qucağındakı körpənin həyatına qəsd edir. Ana ürəyində qıvrılan bir qorxunun ağladığını, şivən qopardığını eşidir – körpə donur, körpə donacaq...” [2, s. 80] Əsərin son səhnəsini ifadəli oxunun bütün qaydalarına riayət edərək oxumaqla şagirdlərin gözündə canlandırma bilər. Müəllimin emosional-obrazlı, ifadəli oxusu müharibənin insan həyatına vurduğu zərbələri bütün aydınlığı ilə əks etdirə bilər. Sovet əsgəri ananı tapanda soyuqdan buza dönmüş ananın qucağındakı körpə donmamışdı. Çox axıcı, təsiredici bir dillə yazılmış bu hekayə, bir tərəfdən, müharibənin dəhşətlərini göstərmək, digər tərəfdən, balasının yolunda həyatını fəda edən ananın sevgisinin aliliyini göstərən yüksək bədii sənət nümunəsidir.

Aşağı sinif ədəbiyyat dərslərinə, xüsusən də V-VII sinif dərslərinə diqqət yetirsək, belə bir nəticəyə gəlib çıxırıq ki, şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq sırf müharibə səhnələrini əks etdirəcək əsərlər əvəzinə, daha çox müharibə, vətən müharibəsi anlayışını dərk etmənin ilkin pillələri olaraq vətən, vətəni sevmək, millətini, dilini sevmək anlayışları və vətənin, vətən torpağının tərənnümü olan nəzm və nəsr parçalarına daha çox yer ayrılmalıdır. Əslində bir müəllim vətəni, torpağı sevməyən, onun hər qarışını tanımayan bir şagirdə vətəni qorumaq instinkti yarada bilməz. VI sinif ədəbiyyat dərslərində Hikmət Ziyanın “Qarabağda” şeirindən bir parçaya diqqət yetirək:

*Bu yerdə Vaqifimin müqəddəs türbəsi var,
Nəvənin, Zakirin pozulmayan izi var,
Üzeyirin nəfəsi, Bülbülümün səsi var...
Cabbar, Xan, Rəşid, Səid, Zülfü zəngüləsi var,
Yetişibdir gör necə incilər Qarabağda,
Min ilin yorğunu da dincələr Qarabağda.* [1, s. 57]

Burada Qarabağ kəlməsi müxtəlif aspektlərdən açıqlanır. Bu şeiirdə müəllif Qarabağda doğulub boya-başa çatmış Üzeyirin, Zakirin, Cabbarın, Bülbülün və digər sənətkarların obrazını təqdim edir, eyni zamanda Turşsu, İsa bulağı kimi səfalı yerlərin təmsalında Qarabağı tanıdır. Müəllim bu şeiiri, sadəcə, əzbərlətməklə kifayətlənməməli, həmçinin Qarabağı canlandıran faktiki materiallarla da şagirdə Qarabağın “vətənin səfalı guşəsi” obrazını yarada bilər. Əgər bir şagird Qarabağı tanıdırsa, onun musiqi zənginliyini, onun bütün incilərini, təbiətin ona bəxş etdiyi təkrarsız gözəllikləri, təbii sərvətini tanıdırsa, onda o, Qarabağı necə sevməli?

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Afət Süleymanova, Təranə Bağirova. Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərslik, Bakı, 2017
2. Ənvər Məmmədyanlı. Seçilmiş əsərləri, Avrasiya Press, Bakı, 2015
3. Hədiyyə Şəfaqət. Müharibə, Ədəbiyyat qəzeti, 2020
4. Mətanət Vahid. Ötən ilin hekayələrində müharibə mövzusu, “Ədəbiyyat” qəzeti, 2015
5. Mircəfər Həsənov, Nəbat Cəfərova, Cəmilə Bəhmənova. İbtidai Sinif Müəllimləri Üçün Kurikulumun Məzmunu Və Həyata Keçirilməsi Yolları (Metodik Vəsait), Bakı, 2014
6. Səməd Vurğun, Əsərləri 6 cildə, V cild
7. Soltan Əliyev, Bilal Həsənov, Əminə Səfərova, Əsgər Quliyev. Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərslik, Bakı, 2016

Mətanət Nazim qızı Abdunova

Orta məktəblərdə müharibə mövzusunda yazılmış əsərlərin tədrisi

Xülasə

Məqalədə orta məktəbdə müharibə mövzusunda yazılmış əsərlərin tədrisindən bəhs edilir. Müharibə mövzusunda yazılmış əsərlərin tədrisi zamanı istər aşağı siniflərdə, istər yuxarı siniflərdə şagirdlərə vətənpərvərlik hissinin aşılanması üçün, öncə, şagird tərbiyyəsində “müharibə” anlayışının düzgün qavranılmasına diqqət verilməlidir. Aşağı siniflərdə bu məsələyə daha böyük məsuliyyətlə yanaşmaq lazımdır. Belə ki, müharibə anlayışı dərin psixoloji təsirə malikdir. Müəllim əvvəlcə müharibə anlayışını şagirdin yaş xüsusiyyətləri çərçivəsində düzgün izah etməyi bacarmalıdır. Şagirdin təsəvvüründə müharibə anlayışını canlandırarkən müəllim fənninin ona verdiyi imkanlar daxilində müxtəlif metodiki üsul və

fəndlərdən istifadə edə bilər, ənənəvi metodlarla yanaşı, fəal-interaktiv üsullar (beyin həmləsi və ya əqli hücum, klaster, söz assosiasiyaları, diskussiya, debatlar, ziqzaq, karusel və s.) müharibə anlayışının və müharibə mövzusunda yazılmış əsərin şagird üçün yadda qalan olmasının əsas təminatçısı ola bilər.

Матанат Назим кызы Абдунова

Обучение произведения на тему войны в средней школе

Резюме

В статье рассматривается методика преподавания работ на тему войны в средней школе. При преподавании произведений о войне следует обратить внимание на правильное понимание понятия «война» в сознании учащихся, прежде чем прививать патриотизм в средней школе. Особенно большая ответственность требуется в средней школе. Таким образом, концепция войны оказывает глубокое психологическое воздействие. Во-первых, учитель должен уметь правильно объяснить понятие войны с учетом возрастных характеристик детей. Визуализируя войну в воображении ученика, учитель может использовать различные методические приемы в пределах возможностей предмета. Наряду с традиционными методами активно-интерактивные методы (мозговой штурм, кластер, словесные ассоциации, дискуссия, дебаты, зигзаг, карусель) могут быть основным средством, позволяющим сделать концепцию войны и работу о войне более запоминающейся для ученика.

Matanat Nazim gizi Abdunova

Teaching works written in the theme of war at the middle school

SUMMARY

In the article is dealt with the teaching method of works on the theme of war at the middle school. While teaching the works on war it should be paid attention to the correct understanding of the concept of “war” in the pupils’ mind before instilling patriotism whether at the middle or at the secondary school. Particularly great responsibility is required at the middle school. Thus, there is a deep psychological impact of the concept of war. First the teacher must be able to explain the concept of war correctly within the age characteristics of the children. While visualizing the war in the pupil’s imagination, the teacher can use various methodological methods and tricks within the possibilities of the subject. Along with traditional methods active-interactive methods (brainstorming, cluster, word associations, discussion, debates, zigzag, carousel) can be the main provider to make the concept of war and the work about the war more memorable for the pupil.